

Светлана Стойчева

БОЯН МАГЕСНИКА

Изследване
на литературния мит

На моя син Боян

СЪДЪРЖАНИЕ

ВЪВЕДЕНИЕ.....	7
НАЧАЛОТО НА МИТА: КОЛКОТО СИНАПЕНО ЗЪРНО.....	10
Името.....	18
Вълчийт код на Боян Магесника – митологично-фолклорни преноси.....	31
Боян магесника във/извън българския фолклор.....	48
В началото бе мистификацията: през лабиринта на въпроса кой е Боян от „Слово о полку Игореве“.....	58
МИТЪТ ЗА ХРАБРИЯ СИН НА СИМЕОН, „ВЕЛЕСОВ ВНУК“, ПРЕЗ БЪЛГАРСКОТО ВЪЗРАЖДАНЕ..	84
БОЯН МАГЕСНИКА НА СТОЯН МИХАЙЛОВСКИ – СКРИТАТА ФИГУРА НА БЪЛГАРСКИЯ ДУХ.....	92
ПОТАПЯНЕ НА МИТА В КЛАДЕНЕЦА НА ТЕОСОФИЯТА (МАГЕСНИКА ПРЕЗ МИСТЕРИЯТА НА ИВАН-ГРОЗЕВИЯ ДУХ).....	115
Два линка към символистичния образ на Боян Магесника (Теодор Траянов, Иван Ст. Андрейчин) ...	132
КОГАТО ИСТОРИЯТА МЪЛЧИ, РИТОРИКАТА ГОВОРИ (БОЯН МАГЕСНИКА НА КИРИЛ ХРИСТОВ).....	136
Кирил-Христовият Боян Магесник според някои критически извадки.....	166
Боян Магесника в представите на някои критици на Кирил-Христовата драма.....	169
МАГЕСНИКЪТ НА АНТОН СТРАШИМИРОВ И БЛУЖДЕНИЯТА НА БЪЛГАРСКИЯ ДУХ.....	172
ЕЗОТЕРИЧНИЯТ МИТ ЗА БОЯН МАГЕСНИКА – ИНТЕРПРЕТАЦИЯ НА НИКОЛАЙ РАЙНОВ („БОГОМИЛСКИ ЛЕГЕНДИ“, „ВИДЕНИЯ ИЗ ДРЕВНА БЪЛГАРИЯ“, „КНИГА ЗА ЦАРЕТЕ“).....	208
ПОЕМАТА „БОЯН МАГЕСНИК“ ОТ ЛЮДМИЛ СТОЯНОВ (ОПИТ ЗА КАНОНИЗИРАНЕ НА ЛИТЕРАТУРНИЯ МИТ ЗА БОЯН МАГА).....	242
ОБРАЗЪТ НА БОЯН МАГА В БИБЛИОТЕКА „БЪЛГАРСКИ ИСТОРИЧЕСКИ РОМАНИ“ (ЦВЕТАН МИНКОВ, ПЕТЪР КАРАПЕТРОВ).....	264

Влизането на митичния Боян в СТАНДАРТИТЕ НА СОЦИАЛИСТИЧЕСКИЯ РЕАЛИЗЪМ: ДРАМАТА НА КАМЕН ЗИДАРОВ „БОЯН МАГЪОСНИКЪТ“ („КАИН И МАГЪОСНИКЪТ“)	284
Боян Магесника в ДОКУМЕНТАЛНИЯ ПРОЕКТ НА ИВАН БОГДАНОВ	309
Боян Вениамин в НОВОБОГОМИЛСКИЯ РОМАН НА ДИМИТЪР ДЕЛЯН „ГЛИНЕНИЯТ АНГЕЛ“	349
Боян Магъосника – име на „НЕПОТРЕБНИТЕ“ ВЪВ ВСИЧКИ ВРЕМЕНА (ФРАГМЕНТИ ВЪРХУ ИНТЕРПРЕТАЦИЯТА НА ГЕОРГИ ГРОЗДЕВ)....	385
ЗАКЛЮЧЕНИЕ (ОПИТИ)	408
ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА	419
Справочна литература	432
Произведенията за Боян Магесника, фокус на внимание в настоящото изследване	434
ЗА АВТОРА	436

ВЪВЕДЕНИЕ

Боян Магесника (Боян Магъосника, Боян Мага) е българският литературен и културен митичен герой – без аналози в българската култура. Неговата генеалогия не може да бъде изведена пряко от фолклора, каквато процедура традиционно сме свикнали да прилагаме – особеност, която пречи да му прикачим значката *народен*, но го превръща в *особен* и *провокативен* и до днес. Той е от ония противоречиви и трудносмилаеми културни фигури, които не могат да имат единна знакова същност, не могат да бъдат превръщани в герои на общонационалната епика и на нацията като цяло (както например Вазовите герои от „Епопеята“), но от друга страна, могат да станат инструментариум на противоборстващи идеологии и коренно различни духовни нагласи.

Кривата на изграждането на този литературен мит е също нестандартна. Всичко започва от две странни, но приети за исторически достоверни изречения, датирани от неговото историческо време – X век. След цели девет века латентен период едва през Българското възраждане (но неслучайно) двете изречения знаменателно възкръсват, за да породят първите литературни интерпретации на образа. След Освобождението митът за Боян Магесника истински избуява в митопоетическото съзнание на българските писатели модернисти¹, във взаимна сугестия с историци и езотерици. Този апогей би следвало да се разглежда в контекста на полемичното търсене на извечните характеристики на българския дух и опитите да бъде схваната преломната национална

¹ Според твърдението на Васил Пундев от 1923 г. „... образът на княза [Боян Мага] е най-вече разработен в нашата литература от всеки друг исторически образ“. – Пундев, В. Боян Магъосникът: Историко-литературна студия. – София: Печатница на военно издателски фонд, 1923, с. 8. Както този, така и други стари източници най-често се цитират с осъвременен правопис.

съдба на българите. Причината – катастрофичните настроения около Първата световна война и заредилите се национално-социални катаклизми. След Втората световна война митът заглъхва в атеистичната надстройка на установения социалистически режим. През 70-те и 80-те години той изненадващо отново се появява в литературата, но върху платформата на богомилството: едва след адаптирането на „ереста“ от вездесъщата тогава марксистка идеология става възможна актуализацията и на мита за Боян Магесника. Следващата вълна, която подема името, ловко заобикаля социалистическата цензура, а когато тя отпада след 1989 г., велегласно го издига за своя емблема – това е културата на модерната синкретична духовност ню ейдж.

Трудно може да се каже, че историческите и литературните версии за Боян Мага са в противоборство помежду си. Всички те подхранват и актуализират неговия мит и интересно е, че никоя не се опитва да го принизява (на каквато „проверка“ го подлага, както ще разберем, Стоян Михайловски), а още по-малко – да го унищожавя. Доминиращо отношение към него е на *пиетата*: изследователите му трудно удържат емоционален неутралитет. Причината е в особената сугестивна сила на този мит, която облъчва първо субекта си (създател, интерпретатор, консуматор на мита – разликите понякога не са големи). Митологизиращото отношение на литературата се подразбира, но и самата историография, обърне ли се към тази личност, трудно устоява на изкушението да не се включи към строежа на мита. С този феномен ще се сблъскаме неведнъж.

Художествените текстове, интерпретиращи образа на Боян Магесника, съставляват цяла литературна антология. Редицата на авторите се открива с имената на просветители и революционери от Българското възраждане, сред които са Юрий Венелин, Георги Раковски, Добри Войников. След Освобождението писатели, които заявяват по различен начин творческото си отношение към него, са: Стоян Михайловски, Пейо Яворов, Иван Грозев, Кирил Христов, Антон Страшимиров, Николай Райнов, Людмил Стоянов, Гео Милев, Теодор Траянов, а от по-ново време: Камен Зидаров, Иван Богданов, Георги Грозев – списъкът не е пълен. Някои

така и не стигат до реализацията на замисъла си в произведение, какъвто е случаят с Яворов² и Траянов³.

Всички сътворени образи на Боян Магесника неизменно отразяват авторите си, но е под въпрос съгласието им около едноименния знак. Анализът на текстовете често създава диалог между самите тях, какъвто иначе нито читателите, нито критиците, нито самите те биха предположили. Каквито и естетически и идеологически платформи да ги разделят, те все пак делят и „заедно“ изграждат един образ.

Предложените анализи на произведения с образа на митичния български княз имат за цел не толкова да синтезират един по-изчерпателен отговор на въпроса *кой* е той, колкото да покажат *как* се конструира литературният мит за него и най-важното: *защо* е – с какви културни енергии е зареден, защо така дълбоко „хваща“ българската интелектуална и творческа мисъл.

² Пример е споделеното от Яворов пред Михаил Арнаудов: „Сега, на 4 ноемврий нов стил, аз седнах подир обед да си продължа работата, както всеки път. Писах страница, две, кой знае как се обърна в главата ми: помислих, че всичко това трябва да се даде като философско съдържание на една пиеса. И в работата си, движейки се в областта на един краен мистицизъм – както знаеш от онова време, – във въображението ми *много естествено* (к.м. – С. С.) се изправи фигурата на Бояна Магъосника от нашата история... То беше 4 часа подир обед, на 3 ноемврий.“ – **Арнаудов**, М. Към психографията на П. К. Яворов. // *Год. на СУ, Историко-филологически факултет, XII, 1915–1916*, с. 46.

³ В писмо до Иван Радославов от 1944 г. Траянов споменава замисъла си за трилогия от драматични поеми или драми със заглавия „Владимир“, „Боян. Трагедия на славянския магически гений“ и „Богомил. Трагедия на българското бунтарство“. – **Балабанова**, В. Теодор Траянов: Лит. анкети. – София: НИ, 1980, с. 70.

НАЧАЛОТО НА МИТА: КОЛКОТО СИНАПЕНО ЗЪРНО

... Baianum autem adeo ferunt magicam didicisse, ut ex homine subito tieri lupum quamvecumque cerneret feram.⁴

Liutprandi Episcopi Cremonensis

Митът за Боян Магесника е обусловен първо от недоимъка на данни за неговия исторически прототип. По думите на Александър Теодоров-Балан „не сме били честити да наследим нищо повече освен името с прякора, що и до днес ни вълчи в размишления за неговата причина“⁵.

Досега Васил Пундев се е опитал най-последователно да отговори на въпроса *Кой собствено е Боян, наречен Магесник?* в своята историко-литературна студия „Боян Магъосникът“ (1923). Той тръгва към обекта си с особена пиета, убеден, че не е само лична:

Споменът за него е някаква *скъпа национална тайна и гордост*; образът му – през далечините на десет века *излъчва обилни внушения, в неопределимостта на които е непоколебим у нас един почти мистичен респект*. В тях трепти смътно досещане за *недостижима в своята забуленост загадка*. Тя ни тревожи [...] Легендата, поетическата и научна мисъл се спират пред неговия образ, отгатват възможните му черти с предчувствието, че те ще се обединят някога в *истински портрет на един изключителен българин, който е имал голямо значение за нашия духовен живот* (навсякъде к.м. – С. С.).⁶

⁴ **Лиутпранд**, Antapadosis. (309: 6–14) // Латински извори за българското средновековие. Fontes latini historiae bulgaricae. Т. 2. – София: БАН, 1960, с. 323.

⁵ **Балан**, Ал. Теодоров. Сенки. Книжовно-исторически чъртици III. Първи стихотворци. // Бълг. преглед, I, 1894, № 11–12, с. 249.

⁶ **Пундев**, В. Цит. съч., с. 7.

Още тук са заложени ценни идеи относно „защото“ на мита, които се надяваме да уплътним чрез следващия анализ на литературните сюжети с Боян Магесника.

След интригуващото въведение Васил Пундев най-последователно се захваща с анализа на малкото свидетелства около фигурата на Боян Магесника с цел да даде един базов, верифициран (доколкото е възможно) историко-литературен разказ за него. Появата му през 20-те години на XX век може да се приеме като предложен *инструментарий за разпознаване на литературните напластявания върху образа*, макар изводите накрая да препотвърждават първоначалното усещане за непробиваемата плътност на Магесниковата тайна и категоричната невъзможност тя да бъде разбулена по рационален път: „Обясненията не могат да го достигнат.“⁷

Трудно е да се каже, че студията на Васил Пундев се превръща в крайъгълен камък на „Бояноведението“, но стореното в нея никак не е за подценяване. Който и да се захване с образа на Магесника, ще анализира и доразгадава едни и същи находки – или забравени, или „затревени“ в идеологически схеми, или обогатени с нови научни и паранаучни интуиции. Като доказателство можем да посочим внимателното препрочитане в най-ново време на почти същите източници на Пундев от медиевиста Иван Добрев. При цялата си научна находчивост и той, когато стига до избора на заглавие на труда си върху българското средновековие, включващ интересуващата ни глава „О Бояне, славию старога времени!“, симптоматично избира думата *прозрения*⁸, а не *анализи* например. С други думи, предпочита ирационалното пред рационалното заглавие. С вецината на прецизен учен и на крилете на ню ейдж епохата той, подобно на мнозина други учени и тълмачи (да употребим този любим на Николай Райнов архаизъм) на недомлъвките на историята, отива по-далеч от Пундев – но и този опит на свой ред потвърждава невъзможността да се застане пред явлението Боян Мага единствено с „голи“ факти (те просто липсват).

⁷ Пак там, с. 45.

⁸ Добрев, Ив. Прозрения в българската старина. Под научната ред. на Мая Байрамова. – Линц: Slavia Verlag, 2007.

*

Княз (цар) Симеон (893–927) има четирима синове от двата си брака и дъщеря (К. Иречек⁹. М. Дринов¹⁰) или дъщери (В. Златарски¹¹). Със сигурност се знае, че Михаил е първороден от първия брак, а Петър е първороден от втория. На останалите се знаят само имената – Йоан (слав. Иван) и Вениамин – най-вероятно еднокръвни братя на Петър. Въпреки нарушаването на династичния принцип посоченият от Симеон за престолонаследник е Петър. Той от своя страна царува най-дълго измежду всички български царе – цели 42 години (927–969). Исторически е доказано, че Йоан и Михаил последователно извършват безуспешни опити да детронират брат си. За четвъртия брат историята мълчи, но все пак е запазила нещо, колкото за завръзка на мита – краткото чудно свидетелство на лангобардския хронист епископ Лиутпранд в творението му „Antapodosis“ („Възмездие“), датирано според повечето му изследователи около 950 г. (968 г. според Иван Дуйчев¹²). Съдържанието му е следното:

Симеон имал двама сина, единият на име Баян, а другият – по име Петър, който и сега е жив и властно царува над българите. Баян, разказват, дотолкова бил изучил магията, че внезапно могъл да се превръща от човек на вълк и на всякакъв друг звяр.¹³

Преводът действително изглежда непротиворечив, но Пундев напомня, че сведението на епископа е направено по слухове и оригиналът не казва с абсолютна точност дали Боян е можел

⁹ **Иречек**, К. История на българите с поправки и добавки от самия автор. – София: НИ, 1978, с. 197 (бел. 1).

¹⁰ **Дринов**, М. Съчинения на М. С. Дринова. Т. 1. – София: Бълг. книжовно дружество, 1909, с. 391–392.

¹¹ **Златарски**, В. История на българската държава през средните векове. Т. 1. Първо българско царство. Ч. 2. От славянизацията на държавата до падането на Първото царство. Второ фототипно издание. [I изд. 1927] – София: Акад. изд. Марин Дринов, 1994, с. 516.

¹² **Дуйчев**, Ив. Боян Магесник. // Дуйчев, Ив. Проучвания върху българското средновековие. – София: БАН, 1945, с. 11.

¹³ **Лиутпранд**. Цит. съч., с. 323.

да превръща другите в зверове, или самият той е можел да претърпява превращения¹⁴, както го разбират Константин Иречек¹⁵ и Марин Дринов¹⁶ (в художествената литература по-късно ще видим разиграни и двете възможности).

Пундев подчертава негласно приетата „конвенция“ на историците за отъждествяването на имената Боян и Вениамин, при положение че Лиутпранд говори само за Петър и един негов брат, когото назовава *Баян*, а византийските хронисти упоменават всичките четирима синове на Симеон, но вместо *Баян* използват името *Вениамин*. Приемайки това отъждествяване, той се опитва логически да го аргументира най-вече чрез метода на изключването¹⁷. Другата теза, която Пундев се опитва да наложи, е, че към средата на X век Боян е бил все още жив – според него латинският хронист говори за него като за отсъстващо и непознато лице, а не „като за умрял“¹⁸. Доказателство търси в дешифрирането на употребената в оригинала форма на глагола *disco* [уча се] в *infin. perf. active – didicisse*. Дори пресмята годините на княз Боян Вениамин, около 40 към времето на писменото свидетелство, реставрира и приблизителната му рождена година, около 910 г., като за отправна точка използва годината на коронясването на брат му Петър, позовавайки се на Дринов¹⁹. Тезата му влиза в спор с обратното твърдение на Иречек²⁰, според когото към въпросната година на свидетелството на епископа Боян вече не е бил между живите. Съгласно латинската граматика управляващият глагол в текста на Лиутпранд несъмнено е *ferunt* ‘разказва се, говори се’, който внася

¹⁴ Пундев, В. Цит. съч., с. 9.

¹⁵ Иречек, К. Цит. съч., с. 197–198.

¹⁶ Дринов, М. Цит. съч., с. 431, (бел. 1).

¹⁷ Ако се съди по историографията, Михаил доказано не е бил между живите по времето на Константинополската мисия на Лиутпранд, а Йоан, ако не е бил мъртъв, то поне е бил отстранен от историческата сцена след потушаването на бунта срещу Петър. Така Пундев обяснява липсата на другите двама братя в сведението на латинския хронист. – Пундев, В. Цит. съч., с. 9–10.

¹⁸ Пак там.

¹⁹ Пак там, с. 11.

²⁰ Иречек, К. Цит. съч., с. 198 (бел. 2).

условност в съобщението и подсказва, че авторът предава чуждо мнение, а не факт, на който е свидетел или в който е убеден. Това Пундев отчита, но изглежда преекспонира смисъла на перфектната форма *didicisse*, която изразява предходност на действието спрямо *ferunt* като главно сказуемо, без да има отношение към това дали обектът, за когото се говори, е присъствал, отсъствал или е жив. В днешно време медиевистът Иван Добрев категорично подкрепя становището на Иречек по този въпрос²¹.

Пундев не подминава и избора на Лиутпранд да нарече Боян Вениамин единствено с българското му име, *Vaiianus* – в него той вижда указание за *светския*, а не *монашеския* му статус, подсилен с прозвището „магьосник“, още повече че според него „монашество и магия са несъвместими“.²² Това разсъждение е свързано със следващото (и последно²³) свидетелство за княз Вениамин: няколко византийски хроники дават още храна (струва ни се, колкото

²¹ Добрев, Ив. Цит. съч., с. 100.

²² Пундев, В. Цит. съч., с. 16.

²³ Анчо Калоянов се опитва да привлече още две свидетелства (макар и да признава недостатъчната им яснота), които да потвърдят „устойчивия характер на явлението, което стои зад мълавата, дочута от Лиутпранд“. Едното е недатираният откъслечен надпис, открит в Плиска (описан от Бешевлиев – Вж. Бешевлиев, В. Първобългарски надписи [2-ро прераб. и доп. изд.] – София: БАН, 1992, с. 132–133), а другото е сведението на Йоан Длугош в неговата „*Annales seu cronicae incliti Regni Poloniae*“ („История на Полша“, XV в.) за двама български военачалници – Петър и Боян, започнали война срещу гърците. – Калоянов, А. Българското шаманство. Колобрите – религиозните вождове на войската. Боян Магьосника. // *Бълг. месечник*, I, № 2–3, 1998, с. 180). Всъщност сведението става публично достояние благодарение на историка Петър Петров, който дори го включва в „История на България“ (Вж. Петров, П. Восстание Петра и Бояна в 976 г. и борба комитопулов с Византией. // *Byzantino bulgarica*, I, 1962, с. 121–144; *История на България*. Т. 2. – София: БАН, 1981, с. 400–401). Отдавна обаче историческата истина клони на страната на становището, че съобщението на Длугош е по-скоро объркване с въстанието на Петър и Асен, като името Асен погрешно е заменено с Боян. (Благодаря на историка Георги Николов за помощта при издирване на тази и друга ценна историографска информация.)

троха) на въображението на историци и литератори по отношение на Боян Вениамин. Те имат общ извор – „Хрониката на Симеон Метафраст и Логотет“, отнасяща се до периода 813–948 г., където се споменава за възцаряването на Петър след смъртта на Симеон, за замонашването на Михаил и отстраняването му по този начин от престола, и най-сетне за облеклото на князете Йоан и Вениамин – „българска стола“ (светско прабългарско облекло) – очевидно в пълен разрез с ромейската мода²⁴. Васил Пундев скрупулозно се заема с тази „друга загадка“, засичайки вметката във всички запазени преписи, за да затвърди вътрешната ѝ връзка с провокативното сведение на Лиутпранд²⁵. Васил Златарски е един от историците, които виждат в този факт „опозиционното настроение на Петровите братя към антинационалната политика на новия цар“²⁶ – това според него означава показната демонстрация (така той я приема) на българското облекло. Но ако „опозиционното“ настроение на княз Йоан (Иван) наистина се реализира в оглавения от него бунт срещу Петър, името на Боян не се споменава в каквато и да е връзка с бунтове, въстания и войни. Идва ред на Пундевите „може би“-та:

Дворецът на баща му бил пълен с книги. Може би синът е прекарвал дни и седмици непрекъснато зачетен в тях? Може би дори е бил пратен да се учи, като баща му, във Византия и, след като се е върнал, всецяло се е предал на духовна работа? Неучастващ в държавните грижи, той навярно е живял само с наука и съзерцание. [...] *Неговият дух е стигал до разрешения, които са останали незаписани и забравени. Но не завинаги. Ако се съгласим с Метерлинк, че веднъж родена, човешката мъдрост, като материята и енергията в света, не загива – може би тия решения са дадени скрито в нашето съзнание, постижими само за творческата интуиция на българския поет и мислител. [...]* Или може би князът е бил слабо, болнаво дете, галено от своята май-

²⁴ „Братята на Петър, Иван и Вениамин, още се обличали в българска носия.“ – **Продължителят на Георги Монах.** // *Гръцки извори за българската история* (ГИБИ). Т. 6. – София: БАН, 1965, с. 144.

²⁵ **Пундев**, В. Цит. съч., с. 11–17.

²⁶ **Златарски**, В. Цит. съч. Т. 1, Ч. 2, с. 516, бел. 2.

ка и останало незасегнато от влиянието на бащата. Може би то е израсло като последно дете под нейното изключително влияние, което отсетне го е повело към народните поверия, заклинания и магии. [...] В детското въображение на княза е оживявал мистичният свят на народните знахари, врачки и вещици. Може би още неговите детски устни са шъпнели с боязън и увлечение хубавите думи на проклинатите бесовски песни, басни, гадания и заклевания. Вълшебник и поет по-сетне, у него може би изключителни дарби са били съединени с ненадмината ученост и култура, които са го направили *чужд на своето време*, за да го завещаят – *като западния му събрат доктор Фауст* (навсякъде к.м. – С. С.) – на легендата²⁷.

Цитирахме предположенията на Пундев по няколко причини: те показват как, веднъж задействано, въображението на самия изследовател започва да надгражда историческите податки и да „гъче“ мита, отразявайки ехото, създадено преди него от историци и литератори. От друга страна, тези модални „може би“-та, в които се прокрадват мистични, а дори и психоаналитични детайли, изглеждат като готови синопсиси, които само чакат следващите митотворци на Боян Магесника: те дори са някак *поканени* (да напомним назования вътрешен адресат, „българския поет и мислител“).

Нека обобщим: *заниманието с магии* (без да е уточнено какви) и *езическото етническо облекло* са целият исторически пълнеж на образа на Боян Мага, но той, както разбираме, се оказва достатъчен, за да се свърже личността му с отпора на „отгоре“ приетото християнство в България. Подкрепяйки тезата на Васил Златарски, Веселин Бешевлиев е още по-категоричен („Боян, който се отрече от християнското си име Вениамин, а това ще рече от християнството, [...] е останал привърженик на старата българска вяра.“²⁸), а и не е така „модален“ като Пундев: „...станал прабългарски жрец, знахар–шаман“, като по време на обред „той

²⁷ Пундев, В. Цит. съч., с. 20–21.

²⁸ Бешевлиев, В. Първобългарите. Бит и култура. – София: НИ, 1981, с. 84.

се е обличал в различни животински кожи“ – обяснението на сведението, че можел да се превръща в животно.²⁹

Идеята за отпора на княза срещу християнството обаче поема и другата посока – към свързването му с *богомилството*, възникнало само век след официалната християнизация на държавата, точно по времето на историческия Боян. Васил Пундев не се поколебава да направи тази връзка, извършвайки следната логическа операция: първо идентифицира „опасното изкуство“ на Боян с магиите и заклинанията, разпространени с пълна сила в България (позовавайки се уклончиво на думите на пътешественик, без да цитира името му) – това той тълкува като тенденция на завръщане към езическите вярвания; после заключението идва почти от само себе си: „Схванем ли така магьосничеството на Боян, у него трябва да видим или *същински отстъпник от християнството*, върнал се като чичо си³⁰ към предишното езичество, или пък *виден представител на богомилството* (навсякъде к.м. – С. С), комуто народът е приписвал дарбата да прави чудеса, смятани от ортодоксалната черква магии.“³¹ За да бъде изчерпателен, в бележките към студията си Пундев добавя освен народната и окултната вяра в „истинските“ магьосници, позовавайки се на френския окултист Елифас Леви и добавяйки, че у нас най-вече Николай Райнов използва подобни източници при разработването на собствената си визия за Боян Магесника³².

Малко са учените, които не са съгласни със свързването на Боян с богомилството и съответно се противопоставят на виждането на Пундев. Един от *несъгласните* е Иван Дуйчев, който

²⁹ **Бешевлиев**, В. Гръцки и латински извори за вярата на прабългарите. // *Известия на народния етнографски музей в София*, VIII–IX, 1929, с. 166.

³⁰ Очевидно става дума за първородния син на княз Борис Владимир, наречен Расате, детрониран от самия него за опита му да възвърне езичеството (Вж. **Златарски**, В. Цит. съч., Т. 1, Ч. 2, с. 246–251). Създателите на Бояновия мит проявяват интерес и към другия му чичо – Гавриил/Гавраил, за когото много по-малко се знае.

³¹ **Пундев**, В. Цит. съч., с. 19.

³² Пак там, с. 46.

изцяло свързва сведението за магьосничеството на княза с проникналите в България тайни „(лъже)науки“ от Византия. Според него магиите и суеверията през X век в империята са напълно помирени с християнството и практикувани (заедно с астрологията) дори от висши духовници и императори³³. Той акцентира на византийската „мая“ в слуха за магьосничеството на Боян: „В основата на византийския светоглед лежи вярата в съществуването на дявола и демоните.“³⁴ Според средновековните вярвания именно дяволите и бесовете имат способността да променят своя вид; магьосникът, смятан за ученик на дявола, – също. Опитвайки се да постави Боян Магесника в неговата „естествена среда“, историкът достига до заключението: „Той се е занимавал, очевидно, с разпространената във Византия магия“³⁵, но без да го „отлъчва“ от православието и да го „превръща“ в езичник и еретик – теза, в която се вслушват доста интерпретатори на мита.

ИМЕТО

Идват тълкуванията на двете имена на княза с тяхната етимология. Първичен славянски произход на името *Боян* е почти изключен, въпреки опитите на Александър А. Потebня да провиди в него нарицателно название на поет, сродно с *баять* и *баюн*, а постоянното *о* етимологически да свърже с глагола *бояться*, показващ апотропейната му функция³⁶. Извеждането на *Боян* от сла-

³³ На този въпрос Дуйчев обръща особено внимание, като дава няколко примера, между които заниманията с магия на цариградския император Йоан VII Граматик (834–843), заниманията с астрология и гадаене на император Льв VI (866–912), обвинението към императрица Зоя (ок. 978–1050), дъщеря на император Константин VIII (1025–1028), че погубила съпруга си, император Роман III Аргир (управл. 1028–1034), чрез магии. – Дуйчев, Ив. Цит. съч., с. 16–17 (в бел. под линия).

³⁴ Дуйчев, Ив. Цит. съч., с. 12.

³⁵ Пак там, с. 15.

³⁶ Потebня, А. А. Слово о полку Игореве: Текст и примечания. // Филол. зап., Воронеж, Вып. 1, 1878, с. 10. Цит. по: Гаген-Торн, Н. И. Боян – песнотворец български. // Бълг. фолклор, V, 1979, № 4, с. 16.

вянския глагол *боя се* плюс наставката *-ан* е дадено като вариант и в Български етимологичен речник³⁷, където липсва пояснението, че връзката е вторична, след усвояването на името в славянския език. Фактът, че в речника на староруските собствени имена то е споменато единствено във връзка с появата му в епоса „Слово о полку Игореве“ (тази тема специално ще бъде разгледана) и втори път е посочено като собственото име на татарския (би следвало да разбираме волжско-българския) посланик от XVI век в Русия³⁸, също насочва към тезата за неславянското първично потекло на името.

Традиционното предположение, подкрепяно от повечето историци, е, че *Баян/Боян* е езическото име на княза³⁹, а *Вениамин* – християнското, придобито след кръщенето му, в съответствие с традицията, която налага с Покръстването дядо му, княз Борис Михаил. Факт е, че езическото име *Баян/Боян* е широко разпространено сред народите от Централна Азия, включително в Китай, където и днес никой не го намира за чуждо⁴⁰. Натъкваме се дори на версията, че това е собственото име на основоположника на даоизма Лао Дзъ⁴¹, което пряко го свързва с куп неприети в конвенционалната ни историография, но амбициозно напирещи хипотези (най-вече с езотеричен характер) около българското праминало.

Няма съмнение, че става дума за особено значимо име в (пра) българската именна система, като *Бат Баян* например (наречен *Безмер* в летописа „Именник на българските ханове“), старшият

³⁷ *Български етимологичен речник* (БЕР). Т. 1 (А-З). – София: БАН, 1971, с. 71.

³⁸ **Тупиков**, Н. М. Словарь для истории русских собственных имен. – С.-Петербург: Типография И. Н. Скороходова, 1903, с. 43.

³⁹ Според Златарски *Боян* е неговото „народно“ име. – **Златарски**, В. Цит. съч. Т. 1, Ч. 2, с. 516.

⁴⁰ Днешните китайци споменават дори за топоним със същото име (езеро в Централен Китай), но без да знаем древното му изписване и произношение, трудно можем да настояваме за етимологична връзка.

⁴¹ **Дао Жен**. Предговор. // *Следващите учения на Лао Дзъ*. Даоски езотерични текстове. – София: ИК Златен дракон, 1998, с. 3.

престолонаследник на кан Кубрат, създателя на Стара Велика България. Името **Va:yan* изобщо се оказва родно за лица с хуно-български произход (или за чужденци на византийска служба). Като лично име днешното *Боян* във формата **ba:yan* се среща в редица исторически извори (гръцки и латински, книжовни и сфрагистични), съдържащи сведения за авари и прабългари, които тук даваме под линия в хронологичен ред. Сред тях намира мястото си и името на сина на цар Симеон.⁴²

⁴² 1. Βαϊάνος – аварски каган (ок. 568–582), многократно споменаван като вожд на аварите при нападенията над славяните и господар на котрагирите и утигурите. – **Менандър Протектор**. Откъси. // ГИБИ. Т. 2. – София: БАН, 1958, с. 227; **Moravcsik**, Gy. Sprachreste der Türkenvölker in den byzantinischen Quellen. // *Byzantinoturcica*, 2. Berlin, 1958, с. 83.; **Doerfer**, G. Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen: unter besonderer Berücksichtigung älterer neupersischer Geschichtsquellen, von allem der Mongolien-und Timuridenzeit. Band II. – Wiesbaden: Franz Steiner Verlag GmbH, 1965, р. 260.

2. Βατβαϊᾶς (с варианти Βατβαϊγαῦν, Βατβαϊαγαῦν) – най-големият син на Кубрат, владетелят на първата България (ок. и след 650 г.). – **Теофан Изповедник**. Хронография. // ГИБИ. Т. 3. – София: БАН, 1960, с. 262–263; **Златарски**, В. История на българската държава през средните векове. Т. 1. Първо българско царство. Ч. 1. Епоха на хуно-българското надмощие. (Второ фототипно издание) – София: Акад. изд. Марин Дринов, 1994, с. 97; **Moravcsik**, Gy. Цит. съч., с. 84; **Doerfer**, G. Цит. съч., с. 260.

3. Βαϊάνῳ в печат с изображение на орел с издигнати криле и глава, обърната надясно, с гръцки надпис, гласящ в превод: „Господи, помагай на Баян, патриция и стратега.“ Според В. Бешевлиев този *Баян* трябва да е бил българин от тюркски произход на висока византийска служба. Идентифицира го с брата на новоизбрания българския владетел Токт/Токту (766 г.), споменат от Патриарх Никифор (**Патриарх Никифор**. Бревиарий. // ГИБИ. Т. 3, с. 304). Фактът, че владетелят е представен наред с именувания си брат, води историка до заключението, че последният следва да е бил разпознаваемо лице в Цариград. (**Бешевлиев**, В. Първобългарски надписи... Цит. съч., с. 247–248). Същото смятат и други учени (**Moravcsik**, Gy. Цит. съч., с. 84; **Doerfer**, G. Цит. съч., с. 260). Аргументи срещу подобно идентифициране откриваме у Иван Божилов (**Божилов**, Ив. Българите във Византийската